

Per Lundin

Kampen om schemat. Småbrukssystemet och agronomutbildningens avakademisering

ur boken

Karl Bruno & Per Lundin (red.)

*Önskad och ifrågasatt. Lantbruksvetenskapernas
akademisering i 1900-talets Sverige*

Arkiv förlag 2020 (tryck) och 2023 (e-bok)

Pandoraserien XXVII

FÖRSLAG PÅ KÄLLANGIVELSE:

Lundin, Per (2023) "Kampen om schemat. Småbrukssystemet och agronomutbildningens avakademisering", i Karl Bruno & Per Lundin (red.), *Önskad och ifrågasatt. Lantbruksvetenskapernas akademisering i 1900-talets Sverige*, s. 103–129, Lund: Arkiv förlag, <https://doi.org/10.13068/9789179243432>.

Det här kapitlet ur en e-bok från Arkiv förlag distribueras fritt över internet genom *open access*. Titeln finns också tillgänglig i en tryckt utgåva från 2020 med ISBN: 978 91 7924 342 5.

Verket är upphovsskyddat enligt en upphovsrättslicens från Creative Commons: erkännande, icke-kommersiell, inga bearbetningar, som medger icke-kommersiell användning och spridning i oförändrat skick så länge källan anges.

Arkiv förlag · Box 1559 · 221 01 Lund · BESÖK Stora Gråbrödersgatan 17 a
046-13 39 20 · arkiv@arkiv.nu · www.arkiv.nu

© Författarna/Arkiv förlag 2020 och 2023

E-boksutgåva (PDF) 2023

Beständig länk till hela boken: <https://doi.org/10.13068/9789179243432>

ISBN: 978 91 7924 343 2

ISSN: 1404-000X

Kampen om schemat. Småbrukssystemet och agronomutbildningens avakademisering

PER LUNDIN

Det viktigaste steget i reformeringen av den högre lantbruksundervisningen var statsmakternas beslut att hösten 1932 inrätta Lantbrukshögskolan i Ultuna. Fram till dess hade den högre lantbruksundervisningen främst utbildat praktiska jordbrukare (i realiteten innehavare eller förvaltare av stora gårdar) och tjänstemän (huvudsakligen lantbrukslärare eller jordbruksrådgivare). Nu skulle den även producera vetenskapsmän. Inträdesfordringarna skärptes i ett slag, utbildningen förlängdes från två till tre år, grundläggande matematiskt-naturvetenskapliga ämnen fick en framträdande plats på schemat och en uppdelning av utbildningen i tre linjer möjliggjorde ämnesmässig fördjupning. En *akademisering* av agronomutbildningen hade ägt rum.¹

Det var framför allt den nya högskolans studenter som tilltalades av akademiseringen. Inte minst såg de akademiseringen som lösningen på kårens statusproblem. För att "agronomens ställning på den sociala rangskalan" skulle bli mer tillfredsställande behövde Lantbrukshögskolan bli en "verklig högskola", det vill säga jämsättas med universiteten och andra högskolor. Men just därför, menade flera av studenterna, borde akademiseringen ha drivits ännu längre. De teoretiska förkunskapskraven var för låga, de praktiska för höga, och studierna borde inte vara linjebundna utan fria som vid universiteten. De vällovliga ambitionerna till trots hade den nya högskoleutbildningen endast blivit en "halvmesyra".²

Från agronomutbildningens traditionella avnämare – storjordbruket, jordbrukets yrkesskolor och hushållningssällskapen – flödade dock andra tongångar. I synnerhet jordbrukets yrkesskolor menade att akademiseringen hade gått alldeles för långt. Undervisningen vid Lantbrukshögskolan var, som rektorn för Bjärka-Säby lantbruksskola Karl Vieweg uttryckte

det, ”säkerligen till nytta för dem, som skola fortsätta med vetenskapliga studier, men icke för det stora flertalet, som skola gå ut i undervisningens och det praktiska jordbrukets tjänst”.³ Denna linje stöttades av hushållningssällskapen och storjordbruket. I detta kapitel hävdar jag att de traditionella avnämarnas motstånd mot akademiseringen var starkt bidragande till att agronomutbildningen lades om efter endast tio år. Detta beslut som trädde i kraft våren 1943 innebar en påtaglig *avakademisering* av utbildningen, eller som högskolans studentkår förbittrat uttryckte det, ”ett markerat steg bakåt i utvecklingen och ett äventyrande av Lantbrukshögskolans karaktär av en högskola”.⁴ Studenternas protester vägde dock lätt. Avnämarna fick som de ville. Det skulle dröja nästan tjugo år, till 1962, innan en återakademisering av utbildningen ägde rum.⁵

I kapitlet undersöker jag den akademisering av agronomutbildningen som skedde i samband med bildandet av Lantbrukshögskolan och de meningsskiljaktigheter som den väckte.⁶ I sak avgjordes frågan om vilket utbildningsideal som skulle vara rådande vid den unga högskolan av undervisningsplanen. Meningsskiljaktigheterna handlade därför i allt väsentligt om undervisningsplanens utformning. Vad som i efterhand kan framstå som schematekniska detaljer var för de involverade aktörerna stridsfrågor av första rang. Det var med andra ord en kamp om schemat som ägde rum, och det är denna kamp som befinner sig i centrum för min analys.⁷

Men varför ifrågasatte de traditionella avnämarna akademiseringen överhuvudtaget? Och hur kommer det sig att de fick gehör för sin linje? Svaret, menar jag, står framför allt att finna i det större jordbrukspolitiska sammanhanget. Jag vill särskilt trycka på betydelsen av att reformeringen av den högre lantbruksundervisningen sammanföll med storhetstiden för småbruket som jordbruksideal.

Det konkurrerande storjordbruksidealet spelade vid den här tiden inte samma centrala politiska roll som det en gång gjort. Idealets tillbakagång betingades av att dess politiska förankring försvagats i och med de liberala partiernas och Socialdemokraternas ökade inflytande samt att småbruket vidmakthöll och närmast förstärkte sin position som den dominerande jordbruksformen under 1900-talets första fyra decennier. Cirka tre fjärdedelar av landets jordbruk under denna period kan beskrivas som småbruk (det vill säga brukningsenheter med en storlek på högst 5–10 hektar) och endast en hundradel som storjordbruk (gårdar på 100 hektar eller mer). Även sett till åkerareal utgjorde storjordbruken inte mer än drygt

10 procent.⁸ Därmed sagt var inte storjordbruksidealet utan betydelse. Måktiga delar av lantbruksnäringen slöt fortfarande upp bakom det. När det gällde agronomutbildningens akademisering kommer jag dock att förfäktat att storjordbrukets och småbrukets företrädare i allt väsentligt bildade gemensam front. Den stora skillnaden dem emellan var att de förra inte var en drivande kraft i motståndet mot akademiseringen. Som vi ska se hade det att göra med att deras historiskt starka koppling till agronomutbildningen successivt försvagats över tid. Det stod därför inte lika mycket på spel för dem.

Politiskt konsoliderades småbruksidealet under 1900-talets första år i och med att Norrlandsfrågan och egnahemsfrågan blev föremål för statliga åtgärder. De båda frågekomplexen hade vuxit fram ur den jordpolitiska problematiken som blivit alltmer akut i takt med tillväxten av egendomslösa grupper på landsbygden. Nybildning av småbruk genom antingen kolonisering i Norrland eller etablering av egnahem (genom utstyckning av jordlotter) uppfattades som lösningen på ett allvarligt socialt problem. Även föreställningen att småbruk kunde vara ekonomiskt effektiva vann allmän spridning vid den här tiden. Detta hade att göra med att jordbruksproduktionen förändrades i riktning mot animaliska livsmedel, och det var ett område där småbruket uppfattades vara konkurrenskraftigt. Småbruket började ses som en framkomlig moderniseringsväg för det svenska jordbruket, och under de efterföljande decennierna formades det politiskt-ekonomiska systemet på jordbrukets område i stor utsträckning av småbruksidealet.

Även om det vid 1930-talets mitt hade blivit tydligt att småbrukspolitikerna inte uppnått sina sociala mål och att småbruken inte var så effektiva som antagits, fortsatte småbruksidealet att åtnjuta politiskt stöd. Inte minst skedde det genom att Per Edvin Sköld, Socialdemokraternas ledande jordbrukspolitiker, trädde fram som en av småbrukspolitikens främsta försvarare. Det spelade säkert också roll, som ekonomihistorikern Mats Morell noterat, att småbrukssystemet även gynnade storjordbruket i den meningen att detta kunde sälja marginella jordar till spekulerande småbrukare med god förtjänst.⁹

Småbrukssystemet stod alltså i zenit vid tidpunkten för Lantbrukshögskolans bildande. Företrädarna för systemet omhuldade ett utbildningsideal som stod i bjärt kontrast till den vetenskapligt grundade och specialiserade agronomutbildning som introducerats vid den nya högskolan. De menade att agronomutbildningen måste vara praktiskt orienterad och all-

sidig. De befarade att alltför vetenskapligt specialiserade agronomer skulle förlora närheten till bonden och dennes jord. En högskoleutbildad agronomprofession ingick därför inte självklart i deras uppfattning om hur jordbruket bäst skulle moderniseras. Akademisering var enkelt uttryckt inte en trend som gynnade småbruket. Detta menar jag är den viktigaste förklaringen till det hårdnackade motståndet mot akademiseringen.

Agronomen, agronomutbildningen och småbrukssystemet

Traditionellt hade de två statliga lantbruksinstituten i Ultuna (bildat 1849) och Alnarp (1862) utbildat agronomer för de stora jordbrukens behov. Majoriteten av de agronomer som utexaminerats före sekelskiftet blev antingen innehavare eller förvaltare av stora gårdar. Detta förhållande återspeglades i institutens undervisning som enligt 1892 års stadgar syftade till att lägga en säker grund "för elevernes utbildning till kunnige och skicklige landtbrukare".¹⁰ Vid slutet av 1920-talet, när planerna på att ersätta de två lantbruksinstituten med en lantbrukshögskola började materialiseras, såg dock agronomkårens sammansättning helt annorlunda ut. En dominerande del av de utexaminerade agronomerna tog nu tjänst som antingen lärare vid lantbruks- och lantmannaskolor eller konsulenter hos hushållningssällskapen.¹¹ Den tyngdpunktsförskjutning som ägt rum var ett resultat av småbrukssystemets framväxt.

De första lantbrukslärarna hade dock inte mycket med småbrukare att göra, och för övrigt hade få av dem agronomisk utbildning. De lantbruksskolor som funnits sedan 1840-talet hade de godsägardominerade hushållningssällskapen som huvudmän och utbildade främst arbetsbefäl för de större jordbruken. Lantbruksskolan som med sin militaristiska disciplin fostrade för storjordbrukens hierarkier tilltalade inte de självägande bönderna, och under 1880-talet etablerade den framväxande bonderörelsen en alternativ skolform med syftet att utbilda blivande ägare eller brukare av mindre lantegendomar. Lantmannaskolan som den kallades blev med sin demokratiska undervisningsmodell en viktig symbol för den svenske bondens bildningssträvanden, och den utvecklades snabbt till den dominerande skolformen inom den lägre lantbruksundervisningen. Lantmannaskolans framgångar medförde att de två skolformerna närmade sig varandra. Under det tidiga 1900-talet blev den lägre lantbruksundervisningen en del av den mot småbrukare orienterade jordpolitiken. "Småbrukarunder-

Viktiga arbetsuppgifter för hushållningssällskapens konsulenter var utbildning, upplysning och rådgivning till småbrukens fromma. Medlen för att modernisera småbruken var ofta enkla, som introduktionen av tekniker för stenröjning.

visningens ordnande”, som det hette från statligt håll, ledde bland annat till att lantbruks- och lantmannaskolorna fick agronomiskt utbildade föreståndare. Samman med att antalet lantmannaskolor fortsatte att stiga innebar det att efterfrågan på utbildade agronomer ökade.¹²

Till den ökade efterfrågan bidrog även konsulentväsendets tillkomst. Sedan 1800-talets mitt hade de länsvis organiserade hushållningssällskapen anställt så kallade länsagronomer. Dessa kringresande rådgivare och lärare hade dock varit få till antalet. Detta förändrades i och med småbrukspolitiken genombrott. Norrlandsfrågans utredning resulterade i att 1907 års riksdag beslutade om statsbidrag till avlöning av tolv i Dalarna och Norrland kringresande jordbrukskonsulenter (som länsagronomerna från och med den tiden kom att benämnas) i hushållningssällskapens regi. Några år senare beviljades stöd till ytterligare tio konsulenter i södra och mellersta Sverige. Konsulenternas arbetsuppgifter preciserades till att gälla ”främjandet av det mindre jordbruket”.¹³

Vid tidpunkten för Lantbrukshögskolans inrättande verkade således en större del av agronomkåren inom ramen för småbrukssystemet. Som lärare vid den lägre lantbruksundervisningen och konsulenter hos hushållningssällskapen utbildade, upplyste och rådgav agronomerna småbrukare. Därtill var det agronomiskt utbildade tjänstemän som förvaldade egnahemslåneverksamheten, småbrukssystemets hörnsten. Den högre lantbruksundervisningen och de agronomer den producerade fungerade därigenom som ett viktigt medel för småbrukens modernisering. För småbrukssystemets företrädare, och bland dem återfanns många av de agronomer som verkade inom detta system, var en bondenära, allsidigt utbildad agronomprofession en viktig komponent i realiserandet av den valda moderniseringsvägen.

Med universitetet som förebild

Trots den genomgripande förändring av agronomkårens sammansättning som ägt rum hade inte lantbruksinstitutens undervisning nämnvärt anpassats därefter. Fortfarande vid 1920-talets slut dikterades undervisningen i allt väsentligt av 1892 års stadgar. Men kraven på en reformering av den högre lantbruksundervisningen ökade, och efter många och långa turer ledde de till att jordbruksministern hösten 1926 tillsatte en utredning med uppgift att ta fram förslag på hur den högre lantbruksundervisningen kunde ordnas.¹⁴ Redan året därpå kunde utredningens sakkunniga lägga fram sitt *Betänkande med förslag till den högre lantbruksundervisningens ordnande* (SOU 1927:32).

I betänkandet hade dock de högre lantbruksundervisningssakkunniga som de kallade sig inte så mycket bonden som den vetenskaplige specialisten för ögonen. De representerade en politisk elit och ämbetsmannaelit, och de delade den starka tilltro till naturvetenskapen som idé- och lärdomshistorikern Gunnar Eriksson menar var rådande inom ledande kretsar i Sverige under det industriella genombrottet.¹⁵ Sålunda uppfattade de naturvetenskapen som en omdanande kraft och en förutsättning för samhällets modernisering:

[D]et är tillfyllest att konstatera, att numera snart sagt varje form av näringsutövande står under intim påverkan av den vetenskapliga forskningen inom ifrågavarande område. Det är denna, som framför allt giver näringen de medel i handen, varmed svårigheter kunna bekämpas och framsteg göras. Forskningen är det livgivande element, varförutan näringslivet snart skulle förtvina.

Denna insikt hade ”i alla kulturländer tagit sig uttryck i upprättandet av vetenskapliga institutioner och högskolor”, och det var i dessa åtgärder som ”den viktigaste grunden till näringslivets i vår tid snabba framåtgående” stod att finna. På motsvarande sätt, fortsatte de sakkunniga, var en ”statligt ordnad högskoleundervisning” nödvändig för en fortsatt utveckling av jordbruksnäringen. För befattningar inom jordbruksadministrationen, lantbruksforskningen och jordbrukets undervisningsväsen behövde det svenska jordbruket personer med kompetens ”som endast en välordnad högre lantbruksundervisning kan skänka”.¹⁶

Men att de statliga lantbruksinstituten i Ultuna och Alnarp skulle kunna ta sig an den uppgift de sakkunniga hade i åtanke avvisades tämligen bryskt: ”Den nuvarande institutsundervisningen står likväl icke på höjden av vår tids högre lantbruksundervisning över huvud taget och är ej heller så organiserad och rustad, att den har möjlighet att göra det.” De ville se höga krav på såväl den naturvetenskapliga grunden som specialiserade och fördjupade områdeskunskaper, något som endast kunde uppfyllas av en högskola ”av den ställning och auktoritet, att dess grundläggande examina bleve jämbördiga med motsvarande examina från universitet och andra högskolor”.¹⁷

De sakkunniga påpekade att lantbruksinstitutens dubbla uppgift att inom samma kurs tillgodose dels praktiska jordbrukares behov av en praktiskt-ekonomiskt inriktad allmän utbildning, dels lärares och konsulenters behov av grundläggande naturvetenskapliga ämnen lett till att de tvingats följa en medelväg ”som icke blivit tillfredsställande för någondera gruppen”. Den nya högskolan skulle därtill även utbilda vetenskapsmän. Men om institutens ”dualism i syftemålet” stått hindrande i vägen för deras utveckling,¹⁸ vad skulle inte då denna pluralism i syftemål ställa till med?

De högre lantbruksundervisningssakkunnigas lösning på problemet var elegant. Den innebar en uppdelning av den högre lantbruksundervisningen i tre distinkta utbildningar: en för praktiska jordbrukare, en för tjänstemän och en för blivande vetenskapsmän. För det första ville de avskilja utbildningen av praktiska jordbrukare från högskolan. Driftsledarna som de praktiska jordbrukarna benämndes skulle utbildas vid en separat, från högskolan fristående, tvåårig agronomkurs liknande den som givits vid lantbruksinstituten. Agronomkursen skulle därmed kunna koncentreras på deras behov av praktisk kunskap, till exempel rörande den tekniska och ekonomiska ledningen av det större jordbruket. Denna före-

slagna åtgärd innebar, för det andra, att högskolans undervisning skulle kunna bli mer teoretiskt inriktad, och det skulle främst ske genom att bereda de grundläggande naturvetenskapliga ämnena större plats på schemat. För det tredje ville de organisera högskolans undervisning med universitetens filosofiska fakultet som mönster: en agronomisk ämbetsexamen för utbildning av lärare, konsulenter och andra tjänstemän samt en agronomie kandidatexamen som grundval för "mera vetenskapligt inriktade studier på lantbruksområdet". Båda dessa examina skulle vara treåriga och specialiserade i linjer för att möjliggöra fördjupade studier. För ämbetsexamen föreslogs en uppdelning på tre linjer (jordbruk, husdjur och ekonomi) och för kandidatexamen på två (jordbruk och husdjur). För det fjärde ville de sakkunniga se studentexamen eller åtminstone studentexamen i vissa ämnen som inträdeskrav för studier vid högskolan.¹⁹

Medan lantbruksinstitutens utbildning av agronomer hade formats av avnämarnas behov, i allt väsentligt storjordbrukets, skulle utbildningen vid den nya högskolan istället byggas med universiteten och andra högskolor som förebild. I så motto var de sakkunnigas förslag radikalt och framåtsyftande. Men i andra hänseenden var det påfallande konservativt. Det berodde förstås på att det inte gick att helt och hållet bortse från vare sig traditionen eller avnämarna. Trots att de sakkunniga föreslagit att utbildningen av praktiska jordbrukare skulle skiljas från högskolan, såg de sig ändå tvungna att ta hänsyn till att "ett antal blivande driftsledare vid större jordbruk" skulle välja att utbilda sig vid högskolan. Så även om de sakkunniga inte drog sig för att peka ut institutsundervisningens brister, valde de i sitt förslag att bibehålla dels institutens förkunskapskrav på minst två års vitsordad jordbrukspraktik, dels institutens ämnesbredd. Enligt förslaget skulle totalt 25 ämnen ingå i respektive examen, däribland korta kurser i praktiska ämnen såsom trädgårdsskötsel, skogshushållning och rättslära.²⁰ Att ha så många ämnen på schemat gick förstås stick i stäv med ambitionen att erbjuda fördjupade, vetenskapligt förberedande, studier. De sakkunnigas hållning var dock anmärkningsvärt sangvinisk. Inom varje linje borde det gå att tillgodose "såväl den allmänna agronomiska utbildningen som en efter vederbörandes behov avpassad specialutbildning".²¹ Den formidabla uppgiften att jämka ihop de två önskemålen utan att utbildningens längd överskred de stipulerade tre åren överlät man åt den kommande högskolan.

Dessa kompromisser till trots måste det sammanfattande omdömet vara att de sakkunnigas förslag borgade för en påtaglig akademisering av

den högre lantbruksundervisningen. Gången från betänkande till beslut var dock lång, och som vi ska se resulterade den i en räkka reträtter från de sakkunnigas förslag.

I jordbruksupplysningens tjänst

Till att börja med ställde sig de högre lantbruksundervisningssakkunniga inte unisont bakom förslagen i betänkandet. Principiellt viktig var Per Edvin Skölds reservation. Sköld som var Socialdemokraternas jordbrukspolitiska talesman ifrågasatte kravet på avlagd studentexamen för inträde vid Lantbrukshögskolan. Han påpekade att den högre lantbruksundervisningen framför allt utbildade lantbrukslärare och konsulenter. Dessa befattningsinnehavare hade en ”synnerligen säregen uppgift”. Som lärare hade de att göra med elever ”som ur praktisk synpunkt redan äro fackutbildade och som växt upp i en jordbruksmiljö”, och som konsulenter med ”den kanske sedan många år självständiga yrkesutövaren inom jordbruket”. Sköld menade att det krävdes ett speciellt sinne för att förstå dessa grupper och förmå dem att förbättra ”sina måhända fäderneärvda metoder” eller rent av inse nyttan av nya metoder:

Att tro det i allmänhet vara möjligt för någon annan än den, som från ungdomen är intimt förtrogen med jordbrukarbefolkningen och dess tänkesätt, att framgångsrikt fylla en lärares vid lägre lantbruksundervisningsanstalt eller en konsults hos hushållningssällskapen [sic] uppgifter, förefaller åtminstone mig otänkbart. Anordnas icke den högre lantbruksundervisningen så, att det framför allt blir ungdom från jordbrukarhem, som begagna sig därav för att därefter fylla ovannämnda befattningar, blir undervisningsreformen misslyckad och man löper fara att jordbrukarnas teoretiska yrkesutbildning [...] kommer att sakna förbindelse med det praktiska livet.

Det var därför nödvändigt att ”släppa tanken på studentexamen som den normala utgångspunkten för högre lantbruksstudiers bedrivande”. Som en av småbrukssystemets ihärdigaste förespråkare såg Sköld jordbrukspolitiken som en central komponent i socialpolitiken, och den högre lantbruksundervisningen var i hans ögon även den ett medel för att bedriva ”fostraregärningen å jordbrukets område”.²²

Skölds linje blev till slut den vinnande. Beträffande undervisningen anslöt regeringens proposition till 1930 års riksdag i stort till de sakkunnigas förslag. Inträdesfordringarna blev dock en tvistefråga i den efterföljande riksdagsdebatten, och var en av anledningarna till att propositionen

avstyrktes av Jordbruksutskottet. Detta önskade bland annat åtgärder för att underlätta rekryteringen till Lantbrukshögskolan från jordbrukarnas egna led, och hösten 1930 förordnades Sköld av den nya frisinade regeringen att inom departementet biträda med utarbetande av ett nytt förslag i frågan. I början av 1931 presenterades en ny proposition som tillgodosåg kraven på rekrytering av studerande från jordbrukarhem. Detta skulle ske genom särskilda statsunderstödda kurser för lantbruksstuderande vid folkhögskolorna Hvilan och Önnestad. Beträffande undervisningen i övrigt anslöt propositionen i stort till de sakkunnigas förslag. Den nya propositionen tillstyrktes av Jordbruksutskottet och bifölls av riksdagens båda kamrar senare samma vår.²³

Att Sköld lyckades driva igenom sitt förslag om att släppa kravet på studentexamen innebar en uppluckring av det teoretiska förkunskapskrav som de högre lantbruksundervisningssakkunniga ställt upp. Men även andra, för akademiseringen viktiga, delar i de sakkunnigas förslag skulle komma att undermineras i den fortsatta beredningsgången.

För att verkställa riksdagsbeslutet tillsatte regeringen en interimsstyrelse med uppgift att utarbeta stadgar för Lantbrukshögskolan. Den dåvarande styrelsen för Ultuna lantbruksinstitut utgjorde lejonparten av interimsstyrelsens ledamöter. Det innebar, som en av dess ledamöter noterade, att arbetet kom att bedrivas ”under stark påverkan av lantbruksinstitutens organisation, utan tillbörlig hänsyn till att högskolans ändamål är väsentligt olika mot dessas ursprungliga”.²⁴ Och lantbruksinstitutet var som tidigare noterats tätt uppknutna till agronomutbildningens traditionella avnämare.

Stadgarna för Lantbrukshögskolan som kungjordes av Kungl. Maj:t den 16 december 1932 i enlighet med interimsstyrelsens förslag skärpte det praktiska förkunskapskravet om två års vitsordad jordbrukspraktik till tre års vitsordad praktik, varav minst ett år vid mindre eller medelstort jordbruk. Vidare fastslog de att endast en grundläggande examen kunde avläggas vid Lantbrukshögskolan: agronomexamen.²⁵ I realiteten var detta dödsstöten för de högre lantbruksundervisningssakkunnigas ambition att använda universitetens filosofiska fakultet som modell för organiseringen av högskolans undervisning. Deras föreslagna uppdelning i en agronomie ämbetsexamen och en agronomie kandidatexamen slopades och ersattes av en för tjänstemän och blivande vetenskapsmän gemensam utbildning. Därmed återinfördes den typ av syftemålsdualism i utbildningen som de sakkunniga avsett att eliminera med sitt förslag.

Samman med agronomie kandidatexamen försvann också ”de fullt fria studierna”, den kanske principiellt viktigaste biten i de högre lantbruksundervisningssakkunnigas ambition att skapa en ”vetenskaplig högskola i detta ords verkliga mening”.²⁶

Sammantaget måste försvagningen av de teoretiska förkunskapskraven, förstärkningen av de praktiska dito, avvisandet av filosofiska fakulteten såsom mönsterbildande för organiseringen av den högre lantbruksundervisningen samt slopandet av de fria studierna ses som ett grundskott mot de högre lantbruksundervisningssakkunnigas ambition att akademisera den högre lantbruksundervisningen. En tolkning som ligger nära till hands är att de sakkunniga hade underskattat de traditionella avnämarnas motstånd mot de föreslagna reformerna. När det kom till kritan uppfattade dessa den högre lantbruksundervisningen mer som en del av jordbruket än av akademien, och de menade att den borde anpassas därefter.

Motsättningar mellan högskolans lärare

I och med Lantbrukshögskolans tillkomst 1932 lades de två lantbruksinstituten i Ultuna och Alnarp ned. Den tvååriga allmänna agronomkursen vid instituten ersattes dels av en treårig agronomkurs specialiserad på tre linjer (jordbruk, husdjur och ekonomi) vid Lantbrukshögskolan i Ultuna, dels av en ettårig driftsledarkurs som förlades till det nyinrättade Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut. Tillkomsten av driftsledarkursen innebar att utbildningen av praktiska jordbrukare å ena sidan och tjänstemän och blivande vetenskapsmän å den andra skiljdes åt.²⁷ Men att storjordbruket fick sin egen utbildning innebar dock inte, som vi ska se längre fram, att det avsade sig inflytande över agronomutbildningen.

Varken de högre lantbruksundervisningssakkunniga eller interimsstyrelsen hade presenterat en detaljerad undervisningsplan för utbildningen av agronomer. Denna uppgift lades istället på den nya högskolans lärarråd som under våren 1933 arbetade fram ett förslag.²⁸ Som vi sett hade de sakkunnigas betänkande och den efterföljande beredningsgången utvecklat sig till en kamp om den högre lantbruksundervisningens inriktning. Resultatet var bland annat att de sakkunnigas förslag om en uppdelning i en mer uppstyrd utbildning för tjänstemän och en friare för blivande vetenskapsmän omtintetgjorts till förmån för en gemensam utbildning. Därmed behövdes en undervisningsplan som passade både tjänstemän och blivande vetenskapsmän. Men hur skulle en sådan jämkas samman?

Och vilket utbildningsideal borde den ge uttryck för? Uppgiften som lärarrådet ställdes inför var minst sagt grannlaga.

Vid den här tiden höll högskolans lärarråd fortfarande på att formeras. Det var som professorn i husdjurens anatomi och fysiologi Aron Westerlund senare uttryckte det "embryonalt".²⁹ Endast fem av den nya högskolans tolv professurer hade hunnit tillsättas – majoriteten av dem med naturvetenskapligt orienterade forskare med bakgrund vid universiteten. Förutom Aron Westerlund rörde det sig om Nils Heribert Nilsson (systematisk botanik och ärftlighetslära) och Olof Svanberg (lantbrukskemi). Detta förhållande kom att prägla lärarrådets arbete. Av källmaterialet att döma var Westerlund en drivande kraft. Han menade att agronomexamen borde vara "en verklig vetenskaplig examen, närmast överensstämmande med en filosofie-magister-examen vid våra universitet". Den viktigaste förutsättningen för detta var "en långt driven specialisering", det vill säga ett omfattande och djupgående studium av ett fåtal ämnen samt "en radikal avskrivning av det för lantbruksinstitutet utmärkande mångläseriet av ämnen med ytterst begränsat innehåll".³⁰ Med Westerlund i spetsen drev lärarrådet därmed en principiell linje som i hög grad liknade de högre lantbruksundervisningssakkunnigas. Utbildningen borde göras så universitetslik som möjligt.

För lärarrådet var det djupt problematiskt att nyckelinstrumentet härför – studenternas möjlighet att inom ramen för en agronomie kandidatexamen själva välja sina ämneskombinationer – inte realiserats.³¹ Rådet använde därför undervisningsplanen till att pressa agronomexamen i riktning mot den agronomie kandidatexamen som de sakkunniga föreslagit.

Till att börja med föreslog lärarrådet en uppgradering av den matematiskt-naturvetenskapliga komponenten i undervisningsplanen. Agronomutbildningen skulle, oavsett linje, delas upp i två på varandra följande delar. Den första skulle huvudsakligen omfatta matematiskt-naturvetenskapliga ämnen, den andra speciella lantbruksämnen. Genom att benämna de förra grundläggande ämnen och de senare tillämpade ämnen signalerade lärarrådet att det förelåg ett hierarkiskt förhållande ämnesgrupperna emellan. Rådet föreslog också överbetyg (det vill säga med beröm godkänt) i minst ett matematiskt-naturvetenskapligt ämne för att examen skulle få avläggas.

Vidare ville lärarrådet skapa ökade möjligheter till ämnesmässig fördjupning inom de givna ramarna. Det föreslog tre åtgärder. För det

första en minskning av antalet kursämnen som föreslagits av de högre lantbruksundervisningssakkunniga från 25 till 21–22, beroende på val av linje. Det var främst de mindre och praktiskt orienterade kursämnena som fick utgå, ämnen som trädgårdsskötsel och skogshushållning. För det andra en uppdelning av kursämnena i betygsämnen respektive icke-betygsämnen. Studierna i de förstnämnda skulle vara omfattande och djupgående, i de sistnämnda mer begränsade. För det tredje införandet av en bortvalsrätt. Denna innebar att studenter som fick överbetyg i ett matematiskt-naturvetenskapligt betygsämne skulle ha rätt att välja bort ett icke-betygsämne. Rätten föreslogs innefatta ett maximalt bortval om två ämnen.³²

Högskolans styrelse accepterade i stort lärarrådets förslag,³³ och den 15 augusti 1933 kunde Kungl. Maj:t fastställa stadgan angående agronomexamen vid lantbrukshögskolan (SFS 1933:526). Därmed förelåg en undervisningsplan, och den 1 november 1933 påbörjade den första kullen av studenter den nya högskoleutbildningen. Men den antagna undervisningsplanen kom snart att bli en stridsfråga av första rang.

Det stod klart att lärarrådet tagit fram en undervisningsplan till de blivande vetenskapsmännens favör och till men för utbildningen av tjänstemän. Rent faktiskt hade akademiseringen av undervisningsplanen drivits längre än de högre lantbruksundervisningssakkunniga avsett. Sommaren 1936 beslutade därför ett nu fulltaligt lärarråd att låta verkställa en översyn av den knappt tre år gamla examensstadgan. Den utlösande orsaken var att "vissa studerande begagnat dem enligt gällande stadga för agronomexamen medgiven frihet att från examen utesluta prov i vissa ämnen", det vill säga bortvalsrätten. I utredningen höll professorerna Ludvig Nanneson (lantbruksekonomi med handelslära) och Joel Axelsson (husdjurens utfodring och skötsel) samt även ingenjören Nils Berglund (maskin- och redskapslära).³⁴ Alla tre hade en agronomexamen från de gamla lantbruksinstituten i bagaget och de representerade också utpräglat agronomiska ämnen. Nanneson och Axelsson hade dessutom flera verksamma år som lärare vid lantbruks- och lantmannaskolor bakom sig. Därtill hade Axelsson även verkat som konsulent vid hushållningssällskapen under några års tid.³⁵ Utredningsmännen skiljde sig därmed markant från den naturvetenskapligt orienterade gruppering som tagit fram den gällande undervisningsplanen.

I utredningen som stod klar våren 1937 kunde de konstatera att examensstadgan resulterat i en utbildning som blivit "väsentligt starkare

specialiserad” än avsett. De från högskolan utexaminerade agronomerna hade i många fall ”erhållit en så ensidig utbildning, att det kan ifrågasättas, huruvida de äro i önskvärd grad rustade för sin framtida verksamhet”. De påpekade att i drygt hälften av icke-betygsämnena prövades överhuvudtaget inte studenternas kunskaper. I synnerhet hade de agronomiska huvudämnena – allmän jordbrukslära, växtodlingslära, husdjurens avels- och raslära, husdjurens utfodring och skötsel samt lantbruksekonomi med handelslära – som borde vara kärnan i utbildningen blivit lidande. De identifierade bortvalsrätten som den främsta orsaken till detta. I flera fall hade den lett till den oönskade konsekvensen att de studerande valt bort agronomiska huvudämnena. Samtliga studerande på jordbrukslinjen hade till exempel utnyttjat den för att välja bort lantbruksekonomi med handelslära. Men en del av problemet var även att examensstadgan givit de matematiskt-naturvetenskapliga ämnena prioritet framför de agronomiska.³⁶

I syfte att råda bot på dessa brister i undervisningsplanen presenterade utredningsmännen därför ett förslag till en ny stadga för agronomexamen. Till dess viktigaste punkter hörde att samtliga icke-betygsämnen skulle prövas, bortvalsrätten väsentligt inskränkas samt matematiskt-naturvetenskapliga ämnen och agronomiska ämnen likställas. En majoritet av lärarrådet ställde sig bakom förslaget.³⁷

Lärarrådet var dock inte enigt. Aron Westerlund, den gällande examensstadgans arkitekt, reserverade sig, och professorerna Göte Turesson (systematisk botanik och ärftlighetslära) och Sante Mattson (marklära) instämde i hans reservation.³⁸ Det nya förslaget, menade Westerlund, var sprunget ut högskolans påstådda ”oförmåga att giva fullgod utbildning av lärare för den lägre lantbruksundervisningen”. Lärarrådet hade i alltför stor utsträckning valt att gå avnämarna till mötes med resultatet att dess förslag liknade ”mer den gamla agronomexamen från lantbruksinstitutet eller en folkskolelärarexamen” än en ”vetenskaplig examen”.³⁹

Även studentkåren – vars röst här framträder i källmaterialet för första gången – ställde sig i en skrivelse kritisk till lärarrådets förslag. Framför allt ifrågasatte kåren den föreslagna inskränkningen av bortvalsrätten. Den innebar ”i verkligheten praktiskt taget borttagandet av valfriheten”. Kåren var istället av ”den bestämda meningen att bortvalsmöjligheterna borde utvidgas”. I förlängningen ville den, i enlighet med de högre lantbruksundervisningssakkunnigas ambitioner, se att agronomie kandidatexamen infördes som forskningsförberedande examen. Lärarrådet valde

dock att inte beakta studentkårens skrivelse som helt sonika ”lades till handlingarna”.⁴⁰

Det föll på Lantbrukshögskolans styrelse att ta ställning till lärarrådets förslag. Styrelsen menade dock att fyra år var en alltför ringa tid för att fullt ut kunna utvärdera erfarenheterna av 1933 års examensstadga, och den valde därför att bordlägga lärarrådets förslag till en ny stadga. Men även om detta förslag inte ledde till några omedelbara åtgärder blottlade diskussionerna som det föranledde en spricka i lärarrådet mellan å ena sidan en minoritet som ville se en tydligare emfas på matematiskt-naturvetenskapliga ämnen, fördjupning i ett fåtal ämnen och studenternas frihet att själva välja sina ämneskombinationer, och å den andra sidan en majoritet som istället tryckte på de agronomiska huvudämnenas centralitet, ämnesmässig bredd och obligatoriska kurser. Den förra gruppen som dominerades av lärare med bakgrund vid universiteten hade i första hand en utbildning av blivande vetenskapsmän i blickfånget, medan den senare som huvudsakligen bestod av agronomiskt utbildade lärare menade att utbildningen främst borde tillgodose jordbrukets efterfrågan på tjänstemän.

Lantbrukslärarna höjer rösten

Som vi sett hade den lägre lantbruksundervisningen etablerats som agromotbildningens viktigaste avnämare under 1900-talets första decennier. Dess företrädare positionerade sig också som de tidigaste och mest uttalade kritikerna av högskoleutbildningen av agronomer. 1936 års lantbruksundervisningskommitté som hade i uppgift att utreda den lägre lantbruksundervisningens reformering påpekade sålunda redan 1937, knappt ett år efter att den första kullen av högskoleagronomer utexaminerats, att det var angeläget att specialiseringen inte drevs för långt. Eftersom undervisningen vid lantbruks- och lantmannaskolor hade ett utpräglat praktiskt syfte var det av vikt att lantbruksläraren ägde en ”tillfredsställande *allmän* agronomisk utbildning”.⁴¹ Även fortsättningsvis skulle den mest artikulerade kritiken komma från den lägre lantbruksundervisningens led.

Den tändande gnistan var ett inlägg av Lantbrukshögskolans rektor Herman Flodkvist som vid 1941 års lantbruksvecka tagit upp agromotbildningen till diskussion och där med den lägre lantbruksundervisningens företrädare som tydlig adressat pikat de som förfäktade ”att en agronom skall vara kompetent att lämna råd till höger och vänster i alla

detaljfrågor inom lanthushållningens skilda områden". Det var en "farlig princip" som riskerade att urholka förtroendet för fackmannen eftersom ingen kunde vara "verkligt sakkunnig på jordbrukets alla områden".⁴²

Den årligen återkommande Lantbruksveckan var den i särklass viktigaste sammankomsten på lantbrukets område, och Flodkvists kritik kan svårigen ha undgått någon.⁴³ Det kom an på den inledningsvis nämnde rektorn för Bjärka-Säby lantbruksskola Karl Vieweg att bemöta Flodkvist. Han gjorde det i form av ett veritabelt generalangrepp. Vieweg ifrågasatte om högskoleutbildningen av agronomer "i sin nuvarande form" verkligen motsvarade de krav "som med hänsyn till agronomernas kommande verksamhet som lärare, konsulent eller praktisk jordbrukare borde kunna uppställas".⁴⁴ För det första hade den inneburit att det tog alldeles för lång tid innan agronomerna kom ut i "den praktiska verksamheten". Om den treåriga jordbrukspraktiken räknades in uppgick den stipulerade studietiden till sex år. I realiteten hade dock de agronomer som intill sommaren 1941 avlagt avgångsexamen haft en medelstudietid på cirka fyra år och därmed en total studietid på cirka sju år. Vieweg ansåg att den tvååriga utbildning som givits vid de gamla lantbruksinstituten hade varit tillfyllest:

Väl medveten om de brister, som voro förknippade med våra gamla lantbruksinstitut, och även med risk för att kallas gammalmodig vågar jag därför påstå, att högskolan, när det gäller utbildningen av lantbrukslärare och konsulenter, skjutit betänkligt över målet. Vi få ej glömma bort, att jordbrukarens yrke i första hand är ett praktiskt yrke och att den lantbrukslärare och konsulent, som skall kunna göra sig gällande på detta område – förutom ett lämpligt mått av teoretiskt och om jordbruket allsidigt vetande – framförallt måste ha en tillräcklig praktisk utbildning.⁴⁵

För det andra var specialiseringen på tre linjer en "föga lycklig åtgärd" som riskerade att leda till "betänkliga missförhållanden". Vieweg menade att "alltför ensidigt utbildade" agronomer lätt förlorade sinnet för proportionerna mellan de olika grenarna inom jordbruket. Istället för att verka "i den praktiska upplysningens tjänst" hade högskolan blivit ett "självändamål". Eftersom högskolan valt att prioritera det vetenskapliga arbetet på utbildningens bekostnad frågade han sig om inte den lyckligaste utgången vore en skilsmässa mellan agronomutbildningen och "den rent vetenskapliga specialiseringen". Vieweg menade att utbildningen borde vara allmän fram till agronomexamen och att en eventuell specialisering kunde äga rum därefter.⁴⁶

Sommaren 1942, efter det stormiga sammanträdet under Lantbruksveckan, träffades Lantmannaskolornas lärareförening i Gamleby för sitt årliga möte. Dess ordförande upprepade där i allt väsentligt Viewegs kritik. På bilden lärareföreningens medlemmar med damer, i allt 56 personer.

En livlig diskussion följde på denna rungande uppgörelse med den högskolebaserade utbildningen av agronomer. Lantbrukslärarna slöt upp unisont bakom Vieweg. Specialiseringen var, som en av dem uttryckte det, "verklighetsfrämmande". Men det var inte bara verksamma inom den lägre lantbruksundervisningen som uttryckte sig kritiskt. En föreläsare för hushållningssällskapen framhöll till exempel att deras tjänstemän måste vara allsidiga i sitt vetande och förutskickade att den långt gående specialiseringen av agronomutbildningen skulle bli "ett verkligt problem" för dem i framtiden. Och en högre tjänsteman inom den statliga förvaltningen påpekade "att man börjar få kännning med vissa olägenheter, som sammanhånga med agronomutbildningen".⁴⁷

Gemensamt för kritikerna av specialiseringen var att de representerade småbrukssystemet, antingen som lantbrukslärare, konsulenter vid hushållningssällskapen eller förvaltare av egnahemsorganisationen. De ville, för att återigen låna Viewegs ord, se "den allsidiga agronomutbild-

ningen” som ”ledande princip” för organiseringen av den högre lantbruksundervisningen.⁴⁸

Högskolestyrelsens ställningstagande

Vid början av sommaren 1942 hade den infekterade frågan om vilket utbildningsideal som borde förmedlas vid Lantbrukshögskolan utvecklats till en svårartad varböld, och högskolans styrelse som ju 1937 bordlagt frågan om en ny examensstadga såg sig den här gången nödgad att förorda ”en viss omläggning av agronomutbildningen”.⁴⁹ Som om det inte räckte med oenigheterna inom lärarkåren några år tidigare och den hätska debatten mellan Lantbrukshögskolans rektor och den lägre lantbruksundervisningen vid Lantbruksveckan, hade även frågan tagits upp till diskussion i *Ultunesaren*, Lantbrukshögskolans studentkårs organ.

Merparten av inläggen i *Ultunesaren* tog den specialiserade högskoleutbildningen i försvar. ”Skräcken för den nuvarande specialiseringen är säkerligen åtskilligt överdriven”, påpekade till exempel Karl Rydå som 1940 utexaminerats från högskolans husdjurslinje. Med den omfattning vetenskapen fått borde det väl ligga i öppen dag att ”en viss specialisering är ofrånkomlig”. Man måste helt enkelt sovra bland ämnena. Tyvärr hade uppfattningen att agronomexamen ”i sin nuvarande utformning icke skulle kunna vara till någon nytta [...] för det stora flertalet, som skola gå ut i undervisningens och det praktiska jordbrukets tjänst” vunnit stor spridning, trots att det inte handlade om någonting annat än ett ”löst påstående”.⁵⁰

När högskolans styrelse sommaren och hösten 1942 tog ställning i frågan om vilken inriktning agronomutbildningen borde ha vägrade dock inte inläggen i *Ultunesaren* tungt. Den valde istället att gå på avnämarnas och lärarmajoritetens linje. Av vikt för styrelsens ställningstagande var att den, likt det förutvarande Ultuna lantbruksinstitutets styrelse, dominerades av externa ledamöter, varav flera representerade lantbruksnäringen. Den leddes av Uppsala läns landshövding (som av hävd även var ordförande för Uppsala läns hushållningssällskap). I styrelsen ingick vidare högskolans rektor, Lantbruksstyrelsens generaldirektör samt representanter för Uppsala universitet och det praktiska jordbruket.⁵¹

Som ett första steg valde styrelsen att överlägga med representanter för storjordbruket, hushållningssällskapen och den lägre lantbruksundervisningen, det vill säga agronomutbildningens traditionellt sett viktigaste avnämare. För ändamålet utsåg den en särskild kommitté bestående av åtta

sakkunniga.⁵² Flera av de utsedda sakkunniga, bland dem Karl Vieweg, hade utmärkt sig som skarpa kritiker av den nya specialiserade högskoleutbildningen av agronomer.⁵³

Till överläggningarna som ägde rum under tre dagar vid månadsskiftet juni till juli 1942 bjöd styrelsen även in två byråchefer vid Lantbruksstyrelsen, varav den ena var inspektör för den lägre lantbruksundervisningen, Lantbruksakademiens sekreterare, förvaltaren vid Ultuna gård, jordbrukskonsulenten Albin Norrgård, agronomen Karl Rydå, elevkårens prokurator samt representanter för lärarrådet.⁵⁴ Men av dessa var det egentligen bara Rydå som öppet försvarat värdet av en specialiserad, högskolebaserad utbildning. Kanske mest anmärkningsvärt är att forsknings- och försöksverksamheten och den ekonomiska föreningsrörelsen, de avnämare till agronomutbildningen som ökat snabbast i betydelse, inte alls var företrädare. I synnerhet forsknings- och försöksverksamhetens behov hade ju i hög grad motiverat inrättandet av en specialiserad högskoleutbildning. Överläggningarnas upplägg speglade sålunda ett högst ojämnt styrkeförhållande mellan de som stod för ett praktisknära kunskapsideal och de som förespråkade ett mer teoretiskt grundat dito.

Lärarrådets utredning från 1937 bildade utgångspunkt för överläggningarna. Av det knapphändiga referat av samtalen som finns tillgängligt framgår att man var ense om lärarrådets slutsatser, det vill säga att specialiseringen drivits "väl långt" samt att det rådde ett behov av en omläggning av agronomutbildningen. Däremot var deltagarna inte överens om hur omläggningen borde ske. Vissa framkastade tanken på en återgång till den ordning som gällt vid de gamla lantbruksinstituten med en gemensam tvåårig grundläggande allmän agronomisk utbildning och en specialiserad vidareutbildning som ett alternativ. En majoritet ville dock behålla den möjlighet till specialisering på ett tidigt stadium som högskoleutbildningens linjestruktur erbjöd. Vid överläggningarna underströks starkt att "kravet på en allsidig agronomisk utbildning under inga förhållanden fick eftergivas".

I sin sammanfattning av överläggningarna medgav styrelsen att kritiken mot det rådande utbildningssystemet var berättigad såtillvida att bortvalsrätten samt i någon mån även begränsningen av antalet ämnen inom de olika studielinjerna inneburit att "vissa agronomer [...] kommit att sakna den allsidiga agronomiska orientering, som bör fordras av en agronom". Detta förhållande hade bland annat medfört "vissa svårigheter" att ordna undervisningen vid lantbruks- och lantmannaskolorna.

Men styrelsen ville samtidigt poängtera att "befintliga brister i hög grad överdrivits". Om bortvalsmöjligheten undantogs var undervisningen i de agronomiska huvudämnena "avsevärt bredare" vid högskolans speciallinjer än vid de gamla lantbruksinstituten.

Styrelsen underströk att det fanns en efterfrågan på "agronomer med speciell utbildning i vissa ämnen". Som exempel härpå framhöll styrelsen konsulentbefattningarna vid hushållningssällskapen, lärarna vid de större lantmannaskolorna, tjänstemännen hos avelsföreningar och jordbrukets ekonomiska föreningsrörelse, befattningshavare vid jordbrukets bokföringsbyråer samt forskare och försöksmän.

Men därtill förelåg "säkerligen" också ett behov av agronomer "med mindre specialiserad men mera allsidig utbildning". I åtanke här hade styrelsen främst befattningshavare vid den statliga administrationen, särskilt egnahemsorganisationen, samt "åtminstone tills vidare" flertalet lärare vid lantbruks- och lantmannaskolorna. Styrelsen noterade även att det vid överläggningarna understrukits att också förvaltare av större jordbruk hade ett behov att "i viss omfattning" utbildas vid högskolan och att det uppmärksamrats "såsom en stor brist" att inte högskolan erbjöd utbildningsmöjligheter för denna kategori.

I sitt slutgiltiga förslag till omläggning av agronomutbildningen tog styrelsen fasta på de krav på en mer allsidig agronomisk utbildning som presenterats vid överläggningarna. Styrelsens förslag innebar att examensstadgan reviderades på framför allt två punkter. För det första argumenterade styrelsen att en agronom, oavsett vid vilken linje denne utbildats, måste äga de nödvändiga kunskaperna för att dels kunna undervisa i alla jordbruksämnena, dels som förvaltare kunna handha skötseln av större jordbruk. Utrymme behövde därför beredas "för samtliga nuvarande ämnen å alla linjer samtidigt som bortvalsrätten till väsentligaste del borttages". I tillägg ville styrelsen även se obligatorisk undervisning i skogsskötsel. Eftersom de tre gällande linjerna hade olika undervisningsplaner innebar förslaget att antalet ämnen per linje utökades med cirka en tredjedel från 21–22 till 27–28. Majoriteten av de ny tillkomna ämnena var praktiskt orienterade ämnen. För det andra föreslog styrelsen att en kompletterande fjärde linje inrättades. Denna skulle vara "en allmän linje, utan mera specialiserad utbildning i något ämne".

Med sitt förslag tillgodosåg styrelsen i allt väsentligt de traditionella avnämarnas önskemål. Den lägre lantbruksundervisningens företrädare fick den allsidiga agronomutbildning de pläderat för. Även om linjestruc-

turen kvarstod innebar förslaget i praktiken att den för dem förhatliga specialiseringen slopades. Förslaget om en fjärde, "allmän" linje var i sin tur en eftergift åt storjordbrukets företrädare som ville att även förvaltare av stora gårdar skulle kunna utbildas vid högskolan.⁵⁵

Som väntat ifrågasatte studenterna förslaget. De uppfattade det som snabbt och lättvindigt hopkommet. Utan närmare reflektion hade styrelsen tillmötesgått synpunkterna från den lägre lantbruksundervisningens företrädare. Den hade "utan samvetsqual avsevärt utökat antalet ämnen" i syfte att "tillfredsställa lantbruks- och lantmannaskolornas nuvarande krav på mindre specialiserade men mera allsidigt utbildade agronomer". Resultatet var ingenting annat än en "återgång till det forna mångläseriet och därmed ett *effektivt förhindrande av grundligare studier*". Om förslaget antogs skulle "de stolta orden om fri forskning och egna initiativ definitivt [vara] mogna att strykas för Lantbrukshögskolans students vidkommande". Studenterna avslutade:

Till sist önska vi innerligt att stadgeförslaget i sin nuvarande form icke föranleder någon åtgärd. Vår högskola står inför sitt tioårsjubileum. Må den i fortsättningen få förbliva en högskola och icke degraderas till en korvstoppningsfabrik!⁵⁶

Studenternas kritik till trots antogs styrelsens förslag till reviderad examensstadga i sin helhet av Kungl. Maj:t den 1 mars 1943 (SFS 1943:69). Därmed var kampen om schemat avgjord. Viktiga delar av utbildningen hade avakademiserats.⁵⁷

Akademisering i jordbrukspolitisk brytningstid

Formeringen av den högskolebaserade agronomutbildningen ägde rum i en jordbrukspolitisk brytningstid, och det bidrar till att förklara varför kampen om schemat blev så hätsk. Samtidigt som småbrukssystemets företrädare utövade påtryckningar för en anpassning av agronomutbildningen till det jordbruksideal de förespråkade, var systemet på väg att förlora sin ställning som dominerande politisk-ekonomisk ordning på jordbrukets område. 1936 års egnahemsutredning visade att småbrukspolitiken hade misslyckats både socialt och ekonomiskt. Utredningen förebådade, skriver Mats Morell, 1940-talets drastiska omläggningar av jordbrukspolitiken. En stor del av stödet till nybildning av småbruk avvecklades. Småbrukets tidevarv var över.⁵⁸

Fram växte istället en jordbrukspolitik inriktad på jordbrukets tilltalande problem med att få avsättning för sina produkter. Bakgrunden var

1920-talets jordbrukskris med fallande priser som blev akut i och med den ekonomiska kris som katalyserades av Wall Street-kraschen 1929. En serie av jordbruksregleringar etablerades för att skydda de svenska jordbrukarna från prisfallen. På regleringarna av socker och spannmål följde regleringar av mjölk, fläsk och kött samt fodermedel. Den ekonomiska föreningsrörelsen i form av Sveriges Allmänna Lantbrukssällskap (SAL), senare Sveriges Lantbruksförbund, trädde fram som en nyckelaktör i utformningen av regleringarna. SAL dominerades dock av godsägare, och det blev snart uppenbart att dess centrala roll i jordbruksregleringarna resulterat i ett system som gynnade de större jordbruket. Politiskt manifesterades detta system i och med krisuppgörelsen mellan Socialdemokraterna och Bondeförbundet 1933, den så kallade kohandeln.⁵⁹ Andra världskrigets krigstidspolitik och det efterföljande 1947 års jordbrukspolitiska beslut befäste det reglerade systemets roll som den nya politiskt-ekonomiska ordningen på jordbrukets område; en roll som det skulle behålla fram till det tidiga 1990-talets avreglering av jordbruket.⁶⁰

Efterkrigstidens jordbrukspolitik innebar att de minsta gårdarna rationaliserades bort. Behovet att utbilda, upplysa och ge råd till småbrukare avtog. Agronomutbildningens huvudsakliga avnämare, jordbrukets yrkesskolor och hushållningssällskapens rådgivningsverksamhet, minskade successivt i betydelse.⁶¹ Det bondenära utbildningsideal som trumfats igenom i och med 1943 års reviderade examensstadga framstod som alltmer i otakt med sin tid. Detta reflekterades i ett vikande intresse för utbildningen. Vid 1950-talets början underskred inträdesansökningarna antalet platser med drygt 20 procent.⁶²

Samtidigt öppnade det reglerade systemet för ökad specialisering och mer avancerade förvaltningstjänster precis som akademiseringens tillskyndare förutsett. Men för att agronomerna skulle bli aktuella för dessa nya arbetsområden, hade Lantbruksstyrelsens generaldirektör Carl-Henrik Nordlander påpekat 1953, "måste det till en radikal omläggning av den nuvarande agr. utbildningen".⁶³ Även om det reglerade systemets företrädare var mer positivt inställda till en akademisering av agronomutbildningen fortsatte denna att vara formad efter det borttynande småbrukssystemets behov och ideal. Som jag nämnt inledningsvis var det inte förrän 1962 som utbildningen återakademiserades.

Exemplet med agronomutbildningens akademisering och det motstånd den mötte illustrerar hur intimt sammanvävda de lantbruksvetenskapliga institutionerna var med sina traditionella avnämare. När det

gällde lärosätena som vid den här tiden primärt fungerade som undervisningsanstalter var detta beroendeförhållande föga överraskande som starkast när det kom till utbildningen. Ofta var banden dessutom personliga. Ledande jordbruksföreträdare hade i allmänhet agronomexamen från ettdera av lantbruksinstitutet. Sannolikt verkade deras egna erfarenheter konserverande på deras uppfattning om utbildningsideal. Avnämarna bar också upp en politisk-ekonomisk ordning, småbrukssystemet, och det jordbruksideal som utgjorde dess kärna. När de uppfattade att akademiseringen riskerade att undergräva den ordning och det ideal de representerade satte de stopp för den.

Noter

1. Begreppet akademisering diskuteras av mig och Karl Bruno i inledningen till denna bok. Vår syn bygger främst på Jonathan Harwood, "Understanding Academic Drift: On the Institutional Dynamics of Higher Technical and Professional Education", *Minerva* 48:4 (2010), 413–427.
2. Sigurd Eriksson, "Några synpunkter på agronomkårens rekrytering", *Meddelande från Sveriges Agronomförbund*, mars 1940, 6–7; Gunnar Nilsson, "Nyrekryteringen till Lantbrukshögskolan", *Ultunesaren*, november 1939, 3–4; idem, "Studier och examina vid Lantbrukshögskolan", *Ultunesaren*, maj 1941, 3–5; Styrelseprotokoll den 26 oktober 1942, bil. § 7c, Yttrande från Lantbrukshögskolans studentkår den 23 oktober 1942, Lantbrukshögskolans arkiv (hädanefter LHS), Sekreteraravdelningen, A1a:14, Landsarkivet i Uppsala (ULA); Björn Åbjörnsson, "Tankar kring specialiseringen", *Ultunesaren*, december 1941, 4.
3. Karl Vieweg, "Några synpunkter på agronomernas utbildning: Föredrag vid Sveriges Lantbrukslärareförbunds och Sveriges Agronomförbunds gemensamma sammanträde den 16 mars 1942", *Handlingar till Lantbruksveckan* (1942), 79–90, citat på s. 89.
4. Yttrande från Lantbrukshögskolans studentkår.
5. Ewert Åberg, "Lantbrukshögskolan 1932–77", i *Lantbrukets högskola 50 år: Utbildning, forskning, försök, information 1932–82* (Uppsala, 1982), 56f.
6. Delar av empirin har tidigare redovisats i Per Lundin, *Lantbrukshögskolan och reformerna: Från utbildningsinstitut till modernt forskningsuniversitet* (Uppsala, 2017), kap. 2. I övrigt har den högre lantbruksundervisningen i 1900-talets Sverige inte närmare undersökts. (Se dock idé- och lärdomshistorikern Henrik Björcks pågående forskningsprojekt "Vetenskaplig hattparad" som bl.a. behandlar införandet av doktorsgrad vid Lantbrukshögskolan.) Historikern Leen van Molle har pekat ut avsaknaden av kunskap om lantbruksundervisning som en brist i jordbrukets historiografi. Se hennes "Kulturkampf in the Countryside: Agricultural Education, 1840–1940", i *Land, Shops and Kitchens: Technology and the Food Chain in Twentieth-Century Europe*, red. Carmen Sarasúa, Peter Scholliers & Leen van Molle (Turnhout, 2005), 139–169, särskilt 141. Internationellt finns dock några viktiga undantag: Paul Brassley, "Agricultural Education, Training and Advice in the UK, 1850–2000", i *The State and Rural*

- Societies: Policy and Education in Europe 1750–2000*, red. Nadine Vivier (Turnhout, 2008), 259–278; Jonathan Harwood, *Technology's Dilemma: Agricultural Colleges between Science and Practice in Germany, 1860–1934* (Bern, 2005); Harro Maat, *Science Cultivating Practice: A History of Agricultural Science in the Netherlands and its Colonies, 1893–1986* (Dordrecht, 2001), kap. 7.
7. Begreppet ”kampen om schemat” har jag hämtat från Arne Kaijers ”Ingenjörer i takt med tiden?”, i *Vad är en ingenjör?*, red. Ingela Björck (Linköping, 1998), 31–47. Beträffande lantbruksundervisningen har schemats ideologiska dimensioner uppmärksammats av van Molle.
 8. Mats Morell, *Jordbruket i industrisambället 1870–1945* (Stockholm, 2001), 34–37. Se även Kirsti Niskanen, *Godsägare, småbrukare och jordbrukets modernisering: Södermanlands län 1875–1935* (Stockholm, 1995).
 9. För småbruksidealet och småbrukspolitiken, se främst Mats Morell, ”Småbruket, familjejordbruket och mekaniseringen: Aspekter på det sena 1800-talets och det tidiga 1900-talets svenska jordbruk”, i *Bonden i dikt och verklighet*, red. Bo Larsson (Stockholm, 1993), 62–116; idem, *Jordbruket i industrisambället 1870–1945*, 121–141; Clas-Erik Odhner, ”Arbetare och bönder formar den svenska modellen: Socialdemokratien och jordbrukspolitiken”, i *Socialdemokratins samhälle: SAP och Sverige under 100 år*, red. Klaus Misgeld, Karl Molin & Klas Åmark (Stockholm, 1989), 83–115, särskilt 88–100. Se även Nils Edling, *Det fosterländska hemmet: Egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900* (Stockholm, 1996); Gunnar Hellström, *Jordbrukspolitik i industrisambället: Med tyngdpunkt på 1920- och 30-talen* (Stockholm, 1976); Niskanen.
 10. Lars Frykholm, *Den högre lantbruksundervisningen vid Ultuna under hundra år* (Uppsala, 1949), xxx–xiii; Morell, *Jordbruket i industrisambället 1870–1945*, 147.
 11. Se uppskattningar i SOU 1927:32, *Betänkande med förslag till den högre lantbruksundervisningens ordnande*, 31f.
 12. Utöver föreståndaren anställde flera av lantmannaskolorna ytterligare en eller ett par agronomiskt utbildade lärare. *Betänkande angående ordnande af den lägre landtbruksundervisningen: Del I. Kommitténs förslag* (Stockholm, 1909); SOU 1937:33, *Betänkande med förslag angående den fasta lantbruksundervisningens ordnande*, kap. 2; Peep Koort, *Lantmannaskolans grundkurser: En inventering och några riktlinjer* (Uppsala, 1958), 76; Karl Rydå, *Boken och plogen: Lantbrukets skolor under 150 år* (Stockholm, 1981); Morell, *Jordbruket i industrisambället 1870–1945*, 149–152.
 13. [Heribert Drake], *Föreningen Sveriges jordbrukskonsulenter 1916–1966* (Jönköping, 1966), 24–27. Se även Erik Kempe, *Studier angående de svenska hushållningssällskapen: Med särskild hänsyn till ett århundrades förvaltningspolitik på lantbrukets område* (Uppsala, 1923), 143–147. För konsulenternas undervisningsverksamhet, se Albin Norrgård, ”Hushållningssällskapens undervisningsverksamhet”, *Hushållningssällskapens tidskrift* 1:8 (1934), 213–217.
 14. För den över tjugo år långa högskolediskussionen, se Frykholm, liii–liv.
 15. Gunnar Eriksson, *Kartläggarna: Naturvetenskapens tillväxt och tillämpningar i det industriella genombrottets Sverige 1870–1914* (Umeå, 1978), 197f.
 16. SOU 1927:32, 5f, 22.
 17. Ibid., 20–22.

18. Ibid., 20.
19. Ibid., kap. II, särskilt 40–66.
20. Ibid.; se även Frykholm, xxx.
21. SOU 1927:32, 54.
22. Ibid., 297f.
23. Frykholm, I–liii.
24. Interimsstyrelsen benämndes egentligen lantbrukshögskolekommitté. Frykholm, liv; Nils Hansson, *Sextio år i lantbrukets tjänst: Minnesanteckningar* (Stockholm, 1941), 230–236. För citatet, se Protokoll, lantbrukshögskolekommittéens subkommitté för undervisningsärenden, den 13 december 1932, bil. § 1d, Skrivelse fr. Herman Simmons den 12 december 1932, LHS, Sekreteraravdelningen, AIIa:1, ULA.
25. SFS 1932:580, *Kungl. Maj:ts stadgar för lantbrukshögskolan*.
26. SOU 1927:32, 20f.
27. ”Alnarp efter agronomkursens upphörande”, i *Alnarps elevkår 1862–1933: Minnesskrift* (Åkarp, 1938), 173–178. Driftsledarkursen fick sedermera namnet lantmästarutbildningen. För en historik, se Birger Isacson, *Alnarp – en utbildning i tiden: Sveriges Lantmästarförbund 1937–1987* (Stockholm, 1987).
28. Lärarrådets protokoll den 21 november 1932, § 6, LHS, Sekreteraravdelningen, AIIa:1, ULA.
29. Aron Westerlund, *Forskarglädje och människokärlek: Tal och uppsatser*, i urval av Gunnar Aspelin (Uppsala, 1974), 17.
30. Lärarrådets protokoll den 4 augusti 1937, bil. § 18b, Skrivelse fr. Aron Westerlund den 4 augusti 1937, LHS, Sekreteraravdelningen, AIIa:4, ULA. Se även den ovan refererade skriven från Simmons.
31. Skrivelse fr. Simmons.
32. Lärarrådets protokoll den 22 februari 1933, bil. § 2, Förslag till provisorisk stadga för Lantbrukshögskolan, LHS, Sekreteraravdelningen, AIIa:1, ULA.
33. Styrelsens protokoll den 8 juni 1933, § 5, Förslag till examensstadga, LHS, Sekreteraravdelningen, AIIa:1b, ULA.
34. Lärarrådets protokoll den 28 april 1937, bil. § 17, ”Utredning och förslag rörande ny stadga angående agronomexamen vid högskolan”, LHS, Sekreteraravdelningen, AIIa:4, ULA.
35. För personuppgifter, se [Jacob Bjärsdal, red.], *Sveriges agronomer 1900–1952: 2.800 biografier över agronomer i Sverige* (Stockholm, 1953).
36. ”Utredning och förslag rörande ny stadga angående agronomexamen vid högskolan”.
37. Ibid.; Lärarrådets protokoll den 4 augusti 1937, § 18, Förslag till ändrad agronomstadga, LHS, Sekreteraravdelningen, AIIa:4, ULA.
38. Göte Turesson hade efterträtt Nils Heribert Nilsson som lämnat Lantbrukshögskolan för en professur i botanik vid Lunds universitet.
39. Skrivelse fr. Westerlund; Lärarrådets protokoll den 4 augusti 1937, bil. § 18c, Skrivelse fr. Göte Turesson, LHS, Sekreteraravdelningen, AIIa:4, ULA.

40. Kursiv som understrykning i original. Lärarrådets protokoll den 3 december 1937, § 11, samt bil. § 11, Skrivelse fr. Lantbrukshögskolans studentkår den 17 november 1937, LHS, Sekreteraravdelningen, AIIa:5, ULA.
41. SOU 1937:33, 156f.
42. Herman Flodkvist, "Agronomutbildningen – några synpunkter: Föredrag vid Sveriges Agronomförbunds, Svenska Lantbrukstjänstemannaföreningens, Sveriges lantbrukslärareförbunds, Samarbetsdelegationens för husdjurshygien m.fl. föreningars sammankomst den 17 mars 1941", *Handlingar till Lantbruksveckan* (1941), 252f.
43. För Lantbruksveckans betydelse som arena för det svenska lantbrukets föreningar och organisationer, se Tore Johansson & Ronny Pettersson, *Upplysning, arbete, samarbete: Lantbruksveckan 1911–2007* (Stockholm, 2013).
44. Vieweg, 79.
45. Ibid., 81f.
46. Ibid., 84–89.
47. För referat av föredraget med efterföljande diskussion, se "Agronomernas utbildning bör göras allsidigare", *Lantmannen* 26 (1942), 267–269.
48. Vieweg, 86.
49. Styrelseprotokoll den 26 oktober 1942, bil. § 7a, "Förslag till skrivelse", LHS, Sekreteraravdelningen, AIIa:14, ULA.
50. Karl Rydå, "Specialisering eller ej", *Ultunesaren*, juni 1942, 12–13. Se även Nilsson, "Nyrekryteringen till Lantbrukshögskolan"; idem, "Studier och examina vid Lantbrukshögskolan"; Björn Åbjörnsson; "Framtidsutsikterna", *Ultunesaren*, december 1941, 3, 5; Ivar Johansson, "Agronomutbildningen under diskussion", *Ultunesaren*, juni 1942, 3–8. Ett av inläggen avviker dock från det rådande mönstret att försvara specialiseringen. David Andersson, "Agronomexamen", *Ultunesaren*, december 1941, 6–7.
51. SFS 1938:668, *Kungl. Maj:ts stadgar för Lantbrukshögskolan*, § 4.
52. Godsägarna David Andersson (Ljura, Norrköping) och David Svensson (Björnås, Långås) samt förvaltaren Bertil E. Hj. Eklundh (Hamra, Tumba) representerade stordjordbruket. Direktören A. Einar Engström (Linköping) och sekreteraren E. Adolf Granström (Umeå) representerade i sin tur hushållningssällskapen. Slutligen representerade rektorerna Hjalmar Nilsson (Alnarp), J. Axel Olsson (Sala lantmannaskola) och O. V. Karl Vieweg (Bjärka-Säby) den lägre lantbruksundervisningen. "Förslag till skrivelse".
53. Utöver Vieweg hade även Granström och Nilsson ifrågasatt värdet av den specialiserade agronomutbildningen. "Agronomernas utbildning bör göras allsidigare", 269.
54. Detta och nedanstående stycken bygger på "Förslag till skrivelse".
55. För en dylik analys, se Styrelseprotokoll den 26 oktober 1942, bil. § 7b, Yttrande från Svenska Lantmannaskolornas Lärareförening den 2 september 1942, LHS, Sekreteraravdelningen, AIIa:14, ULA.
56. "Nya agronomstadgeförslaget: Några funderingar", *Ultunesaren*, november 1942, 6–10; Yttrande från Lantbrukshögskolans studentkår. Även flera högskoleagronomer ställde sig frågande till den reviderade examensstadgan. Se t.ex. Carl Gustaf von

- Hofsten, "Agronomkårens organisation: Några reflektioner i samband med ett 10-års-jubileum", *Ultunesaren*, november 1945, 7–10; Karl Rydå & Yngve Elfving, "Linjeindelningen", *SALF: Organ för Sveriges agronom- och lantbrukslärarförbund*, juni 1943, 9–13.
57. Inträdesfordringen om tre års jordbrukspraktik kortades dock på högskolestyrelsens förslag till två år. Den lägre lantbruksundervisningens företrädare menade att en nedkortning till två och ett halvt år hade varit tillfyllest, men i övrigt rädde relativ enighet beträffande detta förslag. SFS 1943:68, *Kungl. Maj:ts kungörelse om ändrad lydelse av §29 stadgarna den 28 oktober 1938 (nr 668) för lantbrukshögskolan*.
 58. Morell, *Jordbruket i industrisamhället 1870–1945*, 140f.
 59. Ibid., 162–179; Odhner, 93–99.
 60. Maths Isacson & Iréne A. Flygare, *Jordbruket i välfärdssamhället 1945–2000* (Stockholm, 2003), 227–257. Se även Fredrik Eriksson, *Det reglerade undantaget: Högerens jordbrukspolitik 1904–2004* (Stockholm, 2004).
 61. För jordbrukets yrkesskolor, se Peep Koort, *Lantmannaskolan: En skolform under debatt* (Uppsala, 1959), 56–60. Den lägre lantbruksundervisningen blev 1971 en del av gymnasieskolan. Jacob Bjärsdal, "Dagsläget – framtiden", i Rydå, *Boken och plo-gen*, 201f. För hushållningssällskapens rådgivningsverksamhet, se Lennart Hjelm, "En smålänningss strävsamma liv", Centrala förvaltningens arkiv, delförteckning II, Ö:7, Sveriges lantbruksuniversitets arkiv; Nils-Erik Kasberg, "Forskningsinformation till näring och samhälle", i *Vårt lantbruksuniversitet: En bok till Lennart Hjelm* (Uppsala, 1982), 58–61.
 62. Å[ke] E[riksson], "Plask i ankdammen", *Ultunesaren*, december 1954, 2.
 63. Idem, "Från agronomdagen", *Ultunesaren*, december 1953, 16–18.